

post egregia opera quae circa phrenologiam recentissime edita sunt, insequentibus veritatibus colligi posse videntur (1). Ac 1. quod phrenologia, pluribus etiam ex factis quibus innititur admissis, non existat uti scientia (2); 2. quod naturalistae praestantiores aetatis nostrae nihil eam fecerint (3); 3. quod veris adverteatur sanae psychologiae principiis, atque ab ipsis observationibus pathologicis evertatur (4); 4. quod stulta sit phrenologorum praesumptio dum se contendunt posse tali systemate veram construere scientiam humanae naturae, novam ethicam creare, melioremque humanae societatis institutionem, atque ordinationem adducere (5); 5. quod ejus tendentia facile sit fatalistica ac materialistica, cum adeo prona sit ad confundendam passivitate organicam cum intellectuali et morali hominis activitate (6); 6. demum, quod si

(1) Inter opera recentiora quae phrenologicum systema refellunt, eminent tum illud cl. Debreyne tum illud J. Forichon jam a nobis commemorata: qui quidem auctores cum scientiam anatomicam ac physiologicam apprime calleant, imo profiteantur, iidemque sincero religionis studio praesent, magnae hae in re esse debent auctoritatis. Recensendum etiam est opus doct. L. Cérise, *Exposé et examen critique du système phrénologique* in quo plura utilia habentur; at enim auctor sansimonismo addictus falsa ac absurda principia sua ibidem admiscet, unde et a Debreyne, et etiam in articulo inserto in *Journal historique et littéraire de Liège*, fasc. I. Nov. 1838, ob id opportune censura notatus fuit. Demum etiam Ahrens, cujus philosophum pantheisticam vehementer caeterum improbanus, habet satis validam refutationem systematis phrenologici in op. cit. l. 1, p. 221 et seqq.

(2) Aliud est enim loqui de singulis factis, aliud de modo illa explanandi, ac de legibus constantibus, universalibus, necessariis quas phrenologi vellent inde colligere. Caeterum ex ipsis factis observatis, plura legibus istis temere confictis refragari ostendunt citati auctores.

(3) « La phrénologie... comme système psychologique, c'est une conception contradictoire, comme théorie anatomico-physiologique, c'est une hypothèse complètement dénuée de preuves... Il est notamment remarquable qu'aucun des zoologistes français de ce siècle, qui ont si profondément étudié l'organisation des êtres vivants et la haute physiologie, ne s'en soit occupé. Cuvier n'en a jamais parlé qu'avec dédain. MM. Bérard, Geoffroy-Saint-Hilaire, Serres, Flourens, Dutrochet, Duméril, tous les physiologistes enfin dont le nom est connu en Europe, y sont restés étrangers. En Angleterre il en est de même, sauf M. Combe... En Allemagne, berceau de l'organologie, cette prétendue science n'est guère connue que de nom. » Ita *Gazette médicale de Paris*, 1836, apud Debreyne op. cit. p. 260, ubi vide etiam praeclearum aliud testimonium celeberrimi physiologi Magendie qui phrenologiam vocat *pseudo-scientiam*, eamque lepide irridet: *Physiologie*, Paris, 1836, tom. I, p. 246 seqq. Potest etiam alius addi egregius physiologus Bérard. *Doctrine des rapports du physique et du moral*, etc. qui saltem indirecte eam refellit.

(4) Quotopere phrenologica facultatum intellectualium ac moralium divisio, juxta varia organa cerebri, arbitraria sit, ac anti-psychologica ostendit egregie Forichon op. cit. p. 112 et seqq. nec non Ahrens, *Cours de philosophie*, tom. I, p. 246 et seqq. Ad facta pathologica quod attinet, plura afferuntur ab eodem Forichon quibus probatur 1. Læsionem contigisse organorum cerebri sine læsione facultatum intellectualium. 2. Facultatum istarum amissionem cum læsione organica, sed aliis, plane pueris ab iis quibus organa respectiva a phrenologis assignantur. ibid. pag. 153-148. Vide etiam ap. Debreyne epistolam ad ipsam d. Spurzheim conscriptam de quodam singulari facto systemati phrenologico directe adversante l. c. p. 261.

(5) Ipse Ahrens ait de hoc systemate « que ses prétentions... ne sont qu'un témoignage de son ignorance profonde sur les choses qu'il veut réformer » l. cit. p. 246.

(6) Fusa haec tractantur in opp. cit. tum Forichon tum Debreyne, nec non apud ipsum Ahrens qui praeterea addit « La phrénologie tend à faire de l'homme un pur animal en animalisant presque toutes ses facultés » l. c. p. 240. Cf. Forichon eam appellat « Cette doctrine, mortelle pour la science autant que pour la morale » préf. p. 46.

ex fructibus de arbore judicandum sit, aperte pateat in manibus recentiorum phrenologorum eam omnino materialisticam effectam esse, ab ipsisque spectari veluti scientificam quamdam materialitatis animi demonstrationem (1).

Quae cum ita se habeant, quamvis nos haud velimus quidquam a theologo rejici quod vere scientificum sit, aut ad utilitates scientiarum etiam naturalium quovis modo conferre valeat; quamvis vehementer optemus ut facta quaeque observationis et experientiae, quae certe de ipsis constet, libentissime excipiantur, nihilominus inclinamur in judicium saniorum scriptorum qui in eo conveniunt, ut systema phrenologicum complexivè spectatum veluti falsum ac perniciosum traducant.

III. De fatalismo ac determinismo. Cum anima humanae libertas totius moralitatis fundamentum sit, eumque ipse salutaris assensus divinae revelationi ab ea procedere cum divina gratia debeat, satis per se patet quaecumque doctrinam scientificam, quae illam quoquomodo labefactet, fidem divinam impossibilem efficere. Sed in hoc accurate attendendum. Systema enim illud quod fatali hominem necessitati subdit, quodque *crassus fatalismus* audit, utpote nimis absurdum haud plures forte, praesertim recentioribus aetibus, nactum est sectatores. Ast aliud est fatalismi genus, subtilius quidem ac latentius, quod *determinista* profitentur, qui nempe animum immunitatem tantum a *coactione* agnoscunt, sed eum rationibus internis quibus resisti non possit, semper et necessario determinari volunt. In hoc haud pauci philosophi vel animi perversitate, vel inconsulto inciderunt (2). Nil porro de absurda dicemus Kantii et Kantianorum sententia, qui dum animum, ut *phenomenon* spectatum, liberum praetere dicunt, utrum tamen ut *noumenon* consideratum seu theoretice liber sit, ignotum plane aiunt: quo fit ut libertatem *metaphysicam* ac *transcendentalem* quam ipsi vocant, veram nempe libertatem, nisi subtrahatur animae, *problematicam* saltem relinquunt (3).

Nimis igitur interest cum catholici hominis tum praecipue theologi, ut in quavis quae profertur philosophica doctrina apprime dispiciatur utrum natura humanae libertatis recte sit definita ac statuta, utrum vera eligendi vis ac *adversitas* in tuto posita. Id quod eo magis necessarium evadit ob pessimas ac absurdas

(1) Sat est nominare doct. Broussais, ejusque scholam. Contra recentiores istos phrenologos praesertim insurgunt egregii duo auctores galli memorati, eorumque putidum materialismum in lucem adspiciuntque profertur.

(2) Essentialis in hoc est, ut suo loco probavimus, distinctio inter actus spontaneos, voluntarios ac liberos, quam qui neglexerunt, libertatis humanae naturam funditus evertent. Hinc merito improbatam est definitio libertatis tradita recentior ab italo Romagnosio « *introd. al diritto pubblico*, p. 2. c. 1. § 113. » Activitas entis intelligentis quatenus in actibus suis ab *obstaculis* immunitas est. Hoc enim libertatis genus *necessitatem* internam minime excludit, optimeque aptari posset voluntati in bonum universim, seu in propriam felicitatem tendenti, quae certe in hoc vere libera haudquaquam est. Inter deterministas fuit germanicus Basedow.

(3) « Distinguere animam, ait appositè Imre, in *phenomenon* et *noumenon*, ac ita ut supra de ejus libertate statu-

das novatorum sec. XVI. doctrinas, quae magno ubique influxu habuerunt. Ipsi enim veluti ex conducto libertatem animae humanae tanquam errorem philosophicum adorti sunt, indeque tot errorum monstra deduxerunt. Id praesertim Lutheri proprium fuit, id Melancthonis, licet suam postea sententiam revocavit (Cf. *Moehler Symbolique*, tom. 1, pag. 56 seqq.), id Calvinii ejusque assecularum; atque ex hisce corruptionis fontibus nunc aperte, nunc latenter in Bajana, Janseniana, Quesnelliana placita virus dimanavit: quae omnia suo loco fuerunt a nobis disputata (1).

E recentioribus vero philosophis sunt qui ita libertatem animae humanae cum Dei praesentia committunt, ut si logice procedere vellent, alterutram negare dicebantur (2). Sunt qui dum libertatem homini vindicant, in Deo tollere videantur (3). Ab aliis adnotandis supercedemus, quippe auditores nostros ad saniores philosophos, qui ex professo hoc de argumento tractant, remittimus.

§ II. De placitis philosophicis, quae indirecte fidei susceptioni obstant.

Jam satis declaravimus, quid nos per ea systemata, quae indirecte christianae fidei viam praecidere possunt, intelligamus. Nunc ut de iis aliquid singillatim attingamus, ne ex una parte nimis prolixi simus, ex altera vero quod nostrorum temporum ratio postulare videtur omnino non omittamus animadversiones nostras ad tria tantum philosophandi genera coarctabimus, nempe ad sensismum mysticum, ad empiricismum ac demum ad hermesianismum philosophicum.

Inter: mihi idem videtur ac animae, in quantum noscitur, libertatem denegare, attribuire vero in quantum non noscitur; anima enim qua *noumenon* est = X; est aliquid indeterminatum quod tantum cogitari per praedicata negativa, sed cognosci nunquam potest: et tamen ut *substratum* suo *phenomeno* quod liberum non est, invenitur. P. III. *Metaph. applic.* p. 236.

(1) In tract. de Deo Creatore p. III. cap. 3. col. 780, seqq. nec non in tract. de Gratia p. II, cap. I, col. 1537, seqq.

(2) In hunc scopulum impetisse videtur recens ecclesiae scholae sectator Damiron, *Psychologie* l. II. p. 73. qui *libertatem* ac *soletatem* quibusdam, quas vocat, *epochis fatalibus* subiecit, quae nempe divinae praesentiae subsunt: in iis contra quae homo libere agit, independentem omnino a divina; praesentia cum agere affirmat, ac Deum juxta humanas operationes successivas consilia sua moderari. Cf. quomodo hoc systema atque consecrata quae inde manant, egregium opus cl. p. Aloisii Tapparelli Soc. Jes. « *saggio teoretico di di ito naturale*. Palermo, 1840, vol. I, pag. 23, et 164. ubi etiam auctor optime ac philosophice veram libertatis indolem explanat, ac a variis erroribus tuetur.

(3) Creatio divina rerum in tempore ex nihilo absoluto est haud paucis qui nunc philosophantur magna errorum occasio. Siquidem isti non distinguentes activitatem ac vitam essentialem ac necessariam Dei *ad intra* et activitatem liberam vitamque ejus extrinsecam in operibus *ad extra*, timent ne si Deo libertatem in mundo creando tribuant, omnem illi au erant vitam atque activitatem: itaque non nisi *necessitatem* in omnibus actibus divinis agnoscere volunt. Accedit quod istem nolint discernere libertatem in se quae simplex perfectio est, ab iis imperfectionibus, quae libertatem continentur in homine, et proinde ne aliquid imperfectionis in Deo admittant, libertatem ei sustollunt. Cf. de his erroribus Galluppi, *Lettere filosofiche*. Napoli 1838, p. 507 seqq. sed praesertim egregium articulum philosophi siculi Salvatoris Marcino in *Ephem. Siculis* n. 76. Januar. 1840, p. 25. circa sententiam Cousinii de libertate divinae voluntatis.

I. De sensismo mystico. Ex satis abunde in prioribus articulis vindicatis liquet *scepticismum religiosum* aut *mysticum*, illum scilicet quo nativa rationis vis aut extenuatur aut penitus destruitur, quasi nempe facti horum via fidei acquisitio ac susceptio reddere ur, e converso tendere ad evertenda fundamenta probationesque christianae revelationis (1). Quapropter opus non est diutius immorari in ejusmodi *nihilismo* quem ostendimus originem suam ex fontibus trahere priorum reformatorum. Juvet proinde agere potius de alio systemate, de *sensismo* nimirum seu potius (sit venia verbo) *sentimentalismo mystico*, de ea videlicet doctrina, quae intellectus ac rationis viribus diffidens, constituit certitudinem veritatis praesertim *suprasensibilis* ejusmodi est existentia Dei, immortalitas animi, lex moralis, etc., ac proinde veritatum ad religionem spectantium in interiore quodam ac religioso animi sensu.

Ut ea tamen qua par est perspicuitate progrediamur, praemittimus nos haud ablegare ex homine interiores illos sensus (*sentimenti*), quos beneficentis generis humani Conditor indidit hominum cordi ad illud facilius suaviusque perducendum in id omne quod verum, rectum, ordinatumque est. Admittimus sensum quemdam *rationalem* vi cujus animus ad veritatem impellitur, in ejusque acquisitione vehementer delectatur; admittimus *moralem* sensum quo suapte natura approbat sibi quae complacet de actionibus intrinsece rectis et honestis, ac pravas aversatur ac damnat (2); admittimus sensum, ut ita dicam *aestheticum*, quo homo pertrahitur ad amandum, ac gustandum quicquid pulchrum, decorum, debitique proportionibus dispositum est. Hinc quos ex humano corde hos sensus convellere nitentur quos Deus ipse inseruit, quique oriuntur a duobus iis generalibus ac insuperabilibus propensionibus quas homo secum fert in *verum* ac *bonum* (3), nec ipse humanam naturam parte sua essentiali destitutam, ac veluti mutilam redderet. Sed ex altera parte pro certo tenendum est, si ejusmodi sensus utilia subsidia sunt, haud tamen esse criteria, seu *normam supremam* semperque tutam cognitionis, et operationis humanae. Rationi quippe atque intelligentiae divinae Conditor impressit participatione sui divini luminis, ut loqui-

(1) Placet hic egregium Leibniti locum asserre, quo nil opportunius. « Comme l'on peut dire que la raison est une révélation naturelle dont Dieu est l'auteur, de même qu'il l'est de la nature, l'on peut dire aussi que la *révélation* est une raison surnaturelle, c'est-à-dire une raison étendue par un nouveau fond de découvertes émanées immédiatement de Dieu: mais ces découvertes supposent que nous avons le moyen de les discerner, qui est la raison même; et la vouloir proscrire pour faire place à la *révélation*, ce serait *s'arracher les yeux pour mieux voir les satellites de Jupiter à travers un télescope*. » *Nouveaux Essais sur l'Entend. hum.* liv. IV, c. 13.

(2) Ad rem aiebat Augustinus « Habemus enim alium interioris hominis sensum isto (scilicet sensu corporeo) longe praestantiorum quo justa et injusta sentimus... Ad huius sensus officium non acies pupillae, non foramen auriculae, non spiramen narium, non gustus faucium, non ullus corporis tactus accedit. » *de Civit. Dei*, lib. I, c. 25.

(3) Nemo magis philosophice ac luculentè ista ostendit quam et Gerdilius in satis nota *Dissertatione sull' origine del senso morale*, etc. opp. tom. II.

tur s. Thomas, imaginem ac similitudinem suam (1). Hæc proinde solum esse possunt criteria suprema ac tuta in ordine naturali, quæ dirigere hominem debent circa verum et honestum; atque etiam in ordine supernaturali Deus intelligentiæ ac rationi proponit revelationem suam tot characteribus seu motivis credibilitatis præditam, ut illam istorum ope cognitam, cum divinæ gratiæ subsidio, rationabili obsequio amplectatur. Quapropter *sensismus mysticus*, qui alia via incedit, quin faveat susceptioni fidei, ejus fundamenta plane labefactat.

Sane 1. *Sentimentalismus mysticus* res est cæca, subjectiva, instinctiva; idoneus proinde non est ad certo agnoscendum quod *objectivum* est, multo vero minus cum agitur de veritatibus non immediate evidentibus, cujusmodi sunt veritates quas memoravimus. Hæc siquidem exposcunt ratiocinium quod constare debet ex pluribus etiam factis contingentibus. 2. In *sentimentalismo* phantasiæ vis immediatum exercet influxum, qua nihil validius reperitur ad mentis illusiones procreandas confovendasque. 3. Ipse *se solo* nequit probare, validamque reddere veritatem quam sentit, quippe qui proprius cum sit subjecti, quod eam sentit, utpote individualis nequit eam sensui alterius communicare. 4. Idem consequenter efficit veritatem mere relativam, ac mutabilem, viamque propterea scepticismo, etiam cum agitur de revelatione, latissimam sternit.

Hæc quidem rationibus intrinsecis assumptum evincunt. Ast facile id ipsum esset experientia multiplici confirmare. Liceat nobis ad ipsum provocare Joan. Fridericum Jacobi qui, uti alibi innuimus, veluti princeps hujus *sentimentalisticæ* doctrinæ haberi potest (2). Hic porro statuit veluti principia:

(1) « Ipsum enim lumen intellectuale, ait d. Thomas, quod est in nobis, nihil est aliud quam quedam participata similitudo luminis increati, in quo continentur rationes æternæ. » 1. p. q. 84. art. 5. « Ab ipso (Deo) anima humana lumen intellectuale participat, secundum illud: signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. » 1. p. q. 79. art. 4. Illud porro annotandum, nunquam s. Thomam scientiam ex *instinctu* aut cæco interiori sensu repetere, sed semper assurgere ad *intelligendi* facultatem, ad *lumen* nempe *intellectuale*, ad notitiam *primorum principiorum*, quæ sunt quasi *quædam seminaria scientiarum; de verit.* q. 14. 5. « Ad conceptiones universales quæ statim lumine intellectus agentis cognoscuntur per quas sicut per universalia principia judicamus de aliis, et ea præcognoscimus in ipsis. » *Ibid.* q. 10. art. 6. Quæ quidem aliaque id genus innumera quæ afferri possent etiam ex aliis doctoribus sanctisque patribus, ab iis perpendi vellemus, qui se putant veritatis cause tunc demum prospexisse, cum *intellectum* humanum, nobilissimam nempe potentiam, divinique intellectus imaginem, non modo infra *rationem* perinde ac si ista *realiter* distincta ab illo esset, sed infra *instinctivam* quandam sensationem depresserint.

(2) Haud nos fugit, quæ de Jacobi dicti sumus haud paucis præsertim in Germania permolesta fore, qui nempe philosophum hunc in deliciis habent. Nec vero nos eidem omne meritum demere volumus: scimus illum haud parum contulisse ad excitatam in Kantium ac criticismum admirationem evellendam: scimus eum præclaræ indolis optimi-que ingenii fuisse, ac sinceri animo philosophatum esse. Sed hæc omnia naturam systematis sui minime immutant. Nos porro quoniam opera Jacobi ad manum habere nequimus, loca ex eo allata decerpimus ex opusculo germanico cujus titulus « *Aphorismen über Nichtwissen und abso- lutes Wissen im Verhältniss zur christlichen Glaubens- erkenntnis*, seu *Aphorismata circa nihil scire et absolutum scire in nexu cum cognitione christi-anae fidei*, auctore Carolo

1. quod *instinctus*, utpote *rationis energia*, ad Deum tanquam *suam personalitatem habentem* agnoscendum impellat; sed *intellectus* impellat directe ad *pantheismum* ac *nihilismum*; 2. quod scientiæ intersit dissolvere atque *annihilare realitatem*, cum hæc sola possibilis sit via vere ad hanc perveniendi; siquidem *objectum* e medio tollatur oportet, ut *sciri* illud possit (1). Ex his porro principiis in *nihilismum* et *idealismum* etiam religiosum idem ipse, logica saltem consequentia, dilapsus est. Hinc asseruit veram religionem destitui debere quavis *exteriore forma* (2), indifferentem plane rem esse, utrum Christus realis fuerit neene (3); hinc pariter fidem historicam christianismi confregit (4); Deumque se manifestare extra animam hominis potuisse negare visus est (5), aliaque id genus plura. Habes porro hic totidem assertiones christianismi essentiae eversivas: quæ quidem undenam suapte natura profectæ sunt nisi ex eo mysticismo quo egregius aliunde iste philosophus rationalem instinctum in perpetua ad intellectum oppositione constituit, negavitque posse rationem prout intelligens ac ratiocinans est sibi Dei existentiam ejusque attributa, animi immortalitatem, credibilitatem positivæ revelationis aliasque ejusmodi veritates demonstrare?

Idem contigit recentiori alteri scholæ *sentimenta-*

Frid. G. . . . 1. Berolini 1829. Neque vero ob id hujus auctoris Berolinensis doctrinam probare ullo pacto intendimus.

(1) Jacobi *Von den göttlichen Dingen*, seu *De divinis rebus*, pag. 132. Item epist. Jacobi ad Fichte, p. 14. opusc. cit. p. 18. Ut res clarior fiat, juvat animadvertere quod cum scientia ex nexu inter *subjectum* et *objectum* exurgat, philosophi neo-germanici contendunt non posse dari scientiam nisi *subjectum* et *objectum* simul compenetrentur, sed in hoc oppositam inter se viam ineunt. Alii enim volunt *objectum destrui* debere in cognitione ut transeat in *subjectum*; atque ita Jacobi: alii e contra quod *subjectum* debeat destrui ac transire in *objectum* ut cum illo identificetur, ita Schelling, Hegel etc. Inde tot absurda utriusque sive *nihilismi* ac *idealismi* sive *pantheismi*. Certe si *objectum* ac *subjectum* identificari debent in cognitione, cognitio impossibilis redderetur, quippe quæ dicitur per se *dualem*, nempe distinctionem inter *subjectum* cognoscens et illud quod cognoscitur.

(2) Jacobi *Von den göttlichen Ding.* p. 61 seqq. En ejus verba « Veræ religioni tantum abest ut adscribi possit *æterna* aliqua *forma* sicut *forma unica* et *necessaria*, quin e contra pertinet ad ejus essentiam, nullam talem *formam* habere » Opusc. cit. p. 22.

(3) « Utique, quantum ad *essentialem* veritatem meæ conceptionis, est mihi indifferens quid Christus *per se fuerit extra me*, utrum conceptui meo in *realitate* responderit vel non responderit. Quid in te sit, hoc est quod tantum interest: ac in te est Eus vere divinum, quia quidquid homo divini intueri potest, Christus *imagine* ac *nomine* id representat. *Von den göttl. Ding.* pag. 65. opusc. cit. pag. 25. Ubi hæc præterea ex Jacobi doctrina deducuntur: « Homo revelit Deum sicuti Jesum, dum se spiritu supra naturam extollit, uti Jesus; ast Jesus non est Deus ipse: in ipso habitavit plenitudo divinitatis, uti in unaquaque creatura Dei quæ nequit negare Creatorem suum. » Citatur ob hæc assertiones Jacobi *Von den götl. Ding.* p. 183, 65.

(4) Jacobi in epist. ad Lavater vol. II, 53. « In quantum christianismus est *mysticismus*, est ille mihi unica religionis philosophia, quæ concipi potest; ast eo minus ego in *fide historica* invenio unde proficiam. » Alibi fatetur se « omnem theologiam in sua parte mystica pro æque vera, in parte sua non mystica pro æque erronea habere, aut etiam in alio respectu pro æque *insulsa* ac *perniciosa*. » *Vol.* II, p. 146. conf. 538. opusc. cit. p. 28.

(5) « Tam parum potest Deus falsus esse intra animam humanam, quam Deus verus potest extra ipsam apparere. » Cf. opusc. cit. pag. 52.

listicæ sectatori, Schleiermacher, qui ex suis principiis inductus est ad affirmandum, religionem esse *infinitam*, nec sub aliqua forma determinata concipi oportere, sed sub quacumque nobis illa demum appareat, religionem cujusvis individui expressionem esse sublimis veritatis, eo quod statum actualem sensus interni exprimat in homine religioso (1). Nec aliter evenit De Wette alteri *sentimentalisticæ*, juxta quem *revelatio* universim non est, nisi *præsentio* quædam regiminis illius quo Deus gubernat mundum in evolutione historica religionis; quod vero christianismus sit manifestatio religiosa divina, est mere receptus fidei articulus, id est *judicium pure ideale*, quod nulli rationali fundamento potest inniti (2). Alia recentiorum Germanicæ scriptorum adduci possint exempla qui Christum *historicum* non nisi in sensu interno mystico quaerunt, atque ita in rationalismum theologicum præcipites ruunt (3).

Ad hanc *sentimentalistarum* classem præter Joan. Jac. Rousseau revelationis hostem acerrimum, pertinuit etiam Benjaminus Constant, qui conflictum perpetuum instituit rationem inter et interiorem mysticum sensum (4): contenditque sensum istum religiosum homini connaturalem principium esse religionum omnium; eas proinde omnes totidem esse hujusmodi sensus formas, quæ suapte natura evolvitur in homine, tenditque ad suam perfectionem. Hinc homo haud recipit religiones ex rationali animi persuasionem, aut quia sunt *objective* certæ ac veræ, sed eas sibi creat quia illis indiget, et veluti naturale germen ex illo interno sensu necessario efflorescunt (5).

Ex eodem plane principio profluxit jampridem *pietismus* inter protestantes (6), ac *quakerismus* quoque ad illum veluti ad fontem suum revocatur (7). Jacobus Bohme, Schwendeborg alique visionarii ab hoc mysticismo permoti sunt ad religionem christianam

modo suo construendam (1). Ex quo evidenter patet mysticismum sentimentalem nimis esse veræ fidei non minus ac ipsi scientiæ infensum. Vera siquidem scientia omnes complecti debet hominis facultates, neque quod magis est essentialia ac præstans, cujusmodi intelligentia est, excludere (2). Ceterum quæ de mysticismo hactenus scripsimus, falsum, ut per se patet, *mysticismum* impetunt; nec quid habent commune cum religioso animi affectu qui scripta etiam philosophica maxime decet; nec cum verâ mystica theologia, seu *sanctorum scientia*, quam patres etiam tantopere colerunt, quæque rationem quin destruat, supra seipsam mirifice attollit.

II. De empirismo. Dum empirismum improbamus, haud certe mens nobis est quidquam detrudere propriæ dictæ *experientiæ* ac sedulæ factorum observationi, quam non modo utilem, sed necessariam esse sæpe diximus ad philosophiam constituendam, cum hæc non ex meris notionibus abstractis, sed ex amico fœdere rationem inter et experientiam debeat exurgere. Unde gratulandum est recentioris ætatis philosophis quod magis accurate ad hanc experimentalem philosophiæ speciem non modo in scientiis naturalibus, sed in rationalibus etiam animum applicuerint.

Itaque hic tantum reprehendimus, veluti religioni saltem *indirecte* noxium, illud philosophandi genus quod in meris factis experimentalibus sensus sive externi sive interni sinit, in iisque totam scientiam collocat, abstractas autem ac *ontologicas* notions ac principia universalia rationis veluti futilia ac nullius roboris ablegat: quo fit ut facile confundat *intelligere* cum *sentire*, ac proprietates sensus ad cognitionem transferat; omnia ratiocinia *a priori* aut excludat, aut cum ratiocinio *a posteriori* permisceat; ratiocinia e conceptibus abstractis ac axiomatibus in principiis identitatis fundatis cruta de noto ad ignotum detegendum ducere nunquam posse neget; atque, ut verbo dicam, exinde fit ut quævis *ontologia* implicite aut explicite a philosophia eliminetur.

Ad saniores philosophos, qui data opera hujus philosophiæ intrinseca vitia persecuti sunt, auditores nostros remittentes, ad rem nostram annotamus, empirismum hujusmodi: 1. humanæ rationi dignitatem omnem demere, quæ nempe non in meris factis sensibilibus percipiendis consistit, sed in intrinsecis idearum nexibus detegendis, in principiis universalibus intuendis factisque applicandis, ac novis inde veri-

(1) Cf. quoad Schleiermacher op. cit. *Histoire critique du rationalisme*, p. 364 seqq. ubi auctor varias persequitur phasas quas illius doctrina subit, seu varia potius *velamina* quibus Schleiermacher suam doctrinam obduxit.

(2) Cf. *Histoire critique du rationalisme*, pag. 382 seqq. ubi doctrina rationalistica ipsius De Wette expenditur, ac annotatur cum fuisse discipulum philosophi Fries, cujus placita philosophica « se rapprochent de ceux de Jacobi par la valeur qu'il accordait à la foi et au pressentiment de l'éternelle vérité. » Subditur porro quod De Wette « place le sentiment au-dessus de la certitude scientifique. »

(3) Cf. op. cit. *Histoire critique*, etc. cap. 21, 22. *Théologie spéculative fondée sur le sentiment*: ex quo patet non solum ex nimia virium rationis exaggeratione, sed etiam ex nimia illarum depressione viam ad rationalismum patere.

(4) In op. *De la religion considérée dans sa source, dans ses formes et ses développements*, ubi scribit: « Tout ce qui est du ressort du raisonnement est variable et contestable par son essence. La logique fournit des syllogismes pour et contre toutes les propositions. »

(5) *Ibid.* p. 85. « Les dogmes, inquit, les croyances, les pratiques, les cérémonies sont des formes que prend le sentiment intérieur, et qu'il brise ensuite; » deinde subdit *ibid.*: « Observez comme toutes les notions se groupent autour du sentiment religieux, et dociles à un moindre signe se modifient et se transforment pour le servir. » Hoc systema refellit el. Rosmini, in op. *Frammenti di una storia dell'empirismo* quod fuit gallicè translatum. Lyon, 1857.

(6) Vide *pietismi* historiam in op. cit. *Histoire critique du Rational.*

(7) De hoc Cf. Mæhler *Symbolique*, tom II, cap. II, lib. 2.

(1) De Schwendeborg cf. Mæhler *Symbolique*, tom II, lib. II, cap. 4. Nec non quæ alibi de eodem scripsimus. Jacobus Bohme vir fuit plane singularis, e sutorum philosophus. Ejus scripta rudi sed ingenio stylo exarata ac mysticismo plena (sic tamen ut fidei mysteria, præsertim Trinitatis, eleventur) fuerunt recentiori hæc ætate in Germania iterum in lucem prolata, ac valde decantata. His delectatus est vehementer F. Baader, qui et ipse ex mysticismo suo a recto religionis tramite late aberravit.

(2) Apposite quamvis protestans, auctor cit. *Hist. crit. du rational.* p. 384. ubi de rationalismo *sentimentalístico* disserere incipit, scribit: « C'est sur l'ensemble des facultés humaines qu'il faut élever l'édifice de la vérité, si l'on ne veut pas qu'il s'écroule d'un côté, pendant qu'on l'édifie de l'autre. »

tatibus deducendis; quæ omnia in alio sublimiore ordine quam experimentalis sita sunt; 2. scientiam proprie dictam e medio tollere. Facta enim etsi immensa ac sedulo observata semper in *individuo* versantur: nequeunt ergo nec universalitatem, nec necessitatem illam gignere quæ ad veram scientiam omnino requiruntur (1). 3. Ex quo etiam consequitur, veritates maximi momenti metaphysicas de anima ac de Deo ita in hujusmodi empirica philosophia constitui, ut facili negotio concutiantur ac concidant. Quid vero de morum scientia dicendum? Illud certum est omnia moralitatis systemata, quæ inde prodent, morales leges earumque obligandi vim ex mera utilitate, ex hujus vitæ felicitate, ex amore socialitatis, ex societatis perfectibilitate dimittere; nunquam aliter a surgere; ordinem intrinsecum ac immutabilem in ipsis rerum essentiis constitutum, absolutum humanæ voluntatis bonum positum in ordinatione etiam naturali ad Deum veluti principium ac ultimum finem suum, in iis empiricis systematibus plane ignorari. Quod sane nihil aliud est, nisi veram et intrinsecam moralitatem ac naturalia hominum officia specie tenus astruere, re penitus eliminare (2). 4. Quam facilis demum ex hoc empirismo ad materialismum ipsum sit descensus, jam fuit a nobis annotatum: hinc in ipso Kantio, empirismus suus phenomenalis cum materialismo arctissime copulatur (3).

Quantopere porro Ecclesie patres ac doctores ab hac tam abjecta philosophandi ratione abhoruerint, compertum est. Augustinus sane, qui tum ingenii acumine, tum diuturno veterum studio in rebus philosophicis adeo valebat, si ad observationem factorum interiorum scelerter provocat, scientiam tamen tum metaphysicam tum moralem non ex illis tantum sed præsertim ex principiis et notionibus ontologicis repetit, ac rationis in eo præstantiam et cum divina mente veluti cognitionem ostendit (4). Inter Græcos Basilius in primis, Athanasius, Damascenus, etc. quoties vel de anima, vel de Deo, vel de morum lege

[1] Cf. quæ diximus in *Prænotandis*. Addimus in ipsis scientiis physicis quæ ab experientia totæ pendent, non qui plura facta observarunt optime de illis meritis fuisse, sed qui notionibus ontologicis, ac logicis criteriis melius utentes, leges nature universales ex factis colligere ac recte stabilire potuerunt. Quanto autem id magis in scientiis quæ rationales vocantur, contingere opus est!

[2] Certe si doctrinæ morales eorum omnium qui audiunt *utilitarii* ac *socialistæ* expendantur, uti Benthami, Romagnosi, etc., eas in *theoretico* empirismo de quo loquimur fundatas comperies. Hoc sensu verum est quod gallicus ex laborator Kantii, idemque kantianus Villers profert: « Dès qu'on eut placé les sens sur le trône de la métaphysique, l'analogie conduisit l'intérêt sur celui de la morale. » Philosophie de Kant. Metz 1801. p. 139: licet hoc improbemus in sensu *puristarum* Kantianorum qui virtutem moralem destrui docent, si homo ex proprio, licet veræ felicitatis suæ amore, non ex mera legis reverentia honeste agat.

[3] Hoc jam attigit Baldinottus op. cit. *Tentam. Metaph. Appendix de Kantii philosophandi ratione* § 923. Sed intimos nexos inter kantianismum et materialismum in aperfissima luce collocavit cl. Galluppius. *Saggio critico*, etc.

[4] Cf. lib. X. *De Trinitate*, libros III. *contra Academicos*, sed præsertim lib. II. *De libero arbitrio*, cap. VII-XII, ubi Augustinus in dialogo cum Evodio de numerorum ac unitatis ideis philosophando, ostendit scientias morales ac metaphysicas æque incommutabilibus ac æternis principiis Kantii ac reæ geometricas.

philosophantur, eidem insistent via: inter Latinos posteriores doctores Anselmus in *Prosologio*, et *Monologio*, s. Bonaventura (1), atque ut ceteros omittam, s. Thomas, licet magis Aristotelis, quam Platonis placita sectaretur, semper principia rationis, ac universales notiones ontologicas veluti necessaria scientiarum rationalium elementa adhibet (2). Detur igitur psychologia empiricæ quod revera ipsi tribuendum est, sed vera ontologia non sejungatur ab ea, nisi non tam philosophiam, quam philosophiæ umbram habere quis velit, quæ proinde christianæ ipsi fidei exitialis existat.

III. *De Hermesianismo philosophico*. Nimis jam comperta est historica genesis illius philosophicæ doctrinæ, quam Georgius Hermesius haud multis ab hinc annis invexit (3). Hermesius enim superiorum philosophorum ac theologorum scientiam pauci aut nihili faciens, cum theologiam omnem in tenebris jacere putaret (4), ac in gravissimis jamditu de anima, de Deo, de revelata religione dubitationibus versaretur (5), cumque ex philosophicis scriptis Kantii et Fichtei, quibus imprimis delectabatur, acris se ad ejusmodi dubia excitari persentiret, novam philosophandi viam, nullius ante pede tritam, pertentare aggressus est. Post diuturnas plurium annorum commentationes emersit e dubio (6); ac systema tandem illud philosophicæ confecit, quod scientiæ metaphysicæ ac morali iterum construendæ, revelationi christianæ et catholice religioni demonstrandæ, ac demum ipsis theologicis dogmatibus ædificandis unice aptum ac firmum judicavit. Illud porro in sua *Introductione philosophica* fuse exposuit. A cæteris hujus

[1] Retinet, ait egregie s. Bonaventura [mens], *scientiarum principia et dignitates* ut sempiterna et sempiternaliter, quia nunquam potest sic oblivisci eorum (dummodo ratione utatur) quin ea audita approbet et eis assentiat, non tanquam de novo percipiat, sed tanquam sibi innata, et familiaria recognoscat. *Itin. mentis*, etc., c. III.

[2] Cf. supra pag. 432. nota 5. Haud inficiamur aliquos e scholasticis esse conceptibus abstractis abusus, ac ontologiam sæpe non tam realem quam *nominalem* sectatos fuisse: sed abusus rei veritati minime officiant.

[3] Quoad Germanicos, plures jam de hoc argumento conscripserunt. Quoad Italos, cf. si lubet, articulos duces jam a me editos ac insertos in *Annali delle scienze religiose*, vol. VII, fasc. 49. et vol. IX, fasc. 27.

[4] *Philosoph. Einleit. seu Introductio philosophica*. Monasterii 1819. præf. p. IV.

[5] Ibid. p. IV, v. Et tamen ego, inquit, nondum *fundamentale dubium* [Grundzweifel] *utrum reapse Deus sit* mihi professus eram, usquequid tandem conscientia mea, aut quocumque tandem aptiori eam modo appellare quis velit, vis illa insuperabilis interior quæ me impellebat, ita me iterum iterumque atque acriter increpabat, de mala fide, quæ ego me super *fundamento rerum omnium* illudere volebam, ut me tandem determinavi ad hanc ipsam etiam questionem aperte aggrediendam, etc.

[6] « Et nunc quidem, ait (gratiæ ob id *sint Deo meo quem iterum invenit*) persuasionem illam nactus sum quam tantopere expetebam ac querebam: ego nunc tandem certus sum *Deum* existere, me exiturum ac vitam habiturum æternam: certus nunc sum christianismum esse revelationem divinam, et catholicismum esse verum christianismum lib. p. XII. « Sed dum ego doceo ac vindico fidem meam, nunquam ullo modo illam existimationem, quæ debetur cæteris diversis confessionibus violabo. Quum aliquis sine ulla reque oblectatus est per *viginti et amplius annos* ut *persuasionem* acquireret, eamque *coram tribunali rationis* firmiter stabiliret... iste sane indulgens erga omnes evadit. » p. XII, XIV.

doctrinæ philosophicæ vicibus commemorandis, utpote jam notis, hic supersedemus; sed quoniam tractationis nostræ ratio id postulat, nonnullas animadversiones instituemus 1. circa *methodum*; 2. circa *naturam*; 3. circa *applicationes* hujus philosophici systematis quod ex nativæ origine ac instituto suo arte cum fide ab auctore ipso conjunctum est.

1. *Methodus*. Quoad methodum incipit Hermesius a *dubio*, per *dubium* perpetuo progreditur, ac perseverat in *dubio* quousque vel minima dubitandi ratio supervenit. Dubium porro istud hermesianum est 1. *universale*, quippe complectitur quancumque veritatem, nulla excepta, etiam primitivam, etiam evidentissimam sive facti, sive rationis; respicit ipsum principium contradictionis, ipsam existentiam ac realitatem objectivam nostri *Ego*, factum ipsum *immediatum conscientiæ*, etiam *subjective* tantum spectatum (1). 2. Est *serium* ac *positivum*, quia de ejusmodi *dubio* expresse loquitur Hermesius: proficitur se ex tali *serio* *dubio* philosophando processisse; declarat se pro iis scribere qui eodem *serio* *dubio* (2) laborant; hortatur alios ad *hoc ipsum* *dubii* genus in seipsis data opera excitandum (3). 3. Est *illimitatum*, siquidem dubia in omnibus et undequaque conquirenda sunt per *omnes dubii ambages* transeundum (4), eaque retinenda ac fovenda nisi omnino *necessitas absoluta rationis* tandem cogat ad aliquid pro vero admittendum vel tenendum; secus nihil unquam verum ac certum esset, sed omne æquo jure affirmari negarive posset (5). Hoc igitur *dubium* quod basis ac fundamentum systematis hujus est, limites prorsus omnes excedit illius *dubii* mere *hypothetici*, seu potius illius *methodicæ ignorantie*, quæ philosophus ad cognitionem analysim instituendam, easque suo in ordine collocandas, fingit se nescire quod inquirendo tandem detegit ac demonstrat. Hermesius contra data opera intendit, ad omnes possibiles ac serias dubitationes quoscumque qui secum philosophantur de quibuscumque veritatibus impellere. Et quamvis demum ex dubitatione ad dogmatismum assurgat, ita tamen methodo suæ dubitativæ mordicus adheret, ita res evidentissimas omnibus dubii ambagibus obnubilat, ita dum aliquid certi te arripere putas, in dubii pelagus iterum te demergit, ut qui ejus premit vestigia perpetua dubitatione fluctuet oportet. Hinc ex hac methodo factum est, ut Hermesius ipse in iis quæ de veritatis ac certitudinis criteriis se demonstrasse putat, contradictiones haud effugiat, ac in *circulo vitioso* circumagatur, id quod probatur sumus. Nimis igitur evidens est nihil esse hac methodo ad scepticismum fovendum aptius. Quid vero si cogites hanc *methodum* ipsam dari tanquam *necessariam conditionem et radi-*

[1] Id ex doctrinæ hermesianæ analysi inferius patebit.

[2] Ibid. pag. 11, 14.

[3] Ibid. pag. 13.

[4] Ibid. loc. cit. ubi affirmat Hermesius eum qui præceptor religionis esse debet prius in *labyrintho dubii* per *omnes suas ambages oberrare oportere*.

[5] P. 10, 11. Hermesii loca afferuntur in artic. 2. nostro italico jam citato ad quem remittimus.

cem christianæ fidei, eamque ad revelatæ religionis veritatem demonstrandam ab Hermesio ordinatam fuisse (1)?

2. *Natura systematis*. Ad hanc dignoscendam opus omnino est paucis exhibere summam primæ illius inquisitionis quam veluti ceterarum basim Hermesius instituit. Cardio versatur in eo, an detur pro humana mente *certitudo proprie dicta de veritate ac realitate objectiva rerum*? (2) Duplex juxta Hermesium hujus certitudinis psychologica origo esse potest: vel enim determinatio animi circa veritatem nobis *necessario* imponitur et dicitur *tenere pro vero*; vel *libere* a nobis admittitur, et dicitur *admittere pro vero* (3). De utraque ergo in duplici sectione inquirat Hermesius.

Porro *tenere pro vero* (4) est ex *necessitate immediata*, si enascitur in mente ex mera representatione subjecti ac prædicati et nexus inter utrumque, quin tamen intelligatur realitas talis nexus, quin ulla intercedat *cognitio*: est vero ex *cognitione* (*Aus Erkenntnis*) ac proinde ex *necessitate mediata* si illius nexus realitas intelligatur, quod tamen contingere potest ex vi aut *intelligentiæ*, aut *phantasiæ*. Prius ergo quaerit Hermesius utrum detur *tenere pro vero* tutum ac firmum ex *cognitione*, quæ procedat ab *intelligentia* aut *evidentia* rei (5). Cum autem hæc *intelligentia* aut *evidentia*

[1] *Introd. phil. præf.* pag. XVII. Certe ex hoc ipso cernitur discrimen inter dubitationem methodicam Cartesii de qua superius locuti sumus, et eam ab Hermesio statutam. Cartesius professus est se methodo sua quidquid ad fidem pertinet sartum tectum plane relinquere velle; Hermesius, a sua methodo *rationali* ipsam *obsequium fidei* pendens omnino facit. Cartesii dubitatio revera fuit philosophica quedam, vel etiam verius dixeris, velut *poetica* fictio, quam ipse statim deserit, ut veritatem avide arripiat, firmiterque stabiliat. Hermesius in omnibus dubii ambagibus serio diutius circa omnem etiam primitivam veritatem versatur, teque ita hærentem ac suspensum detinet, ut quo tandem evasurus sis nescias: ita vero tandem ad aliquid firmi pervenit, ut dubitationes omnes ex animo ita jam ad dubitandum assuetu minime dispellantur. Cartesius ad Deum civissime ascendit: Hermesius non modo *mundum internum* scilicet nostrum *Ego*, sed etiam *mundum externum*, ac legem ipsam moralem perfecte oblitantem jam demonstrata exigit antequam de existentia Dei loqui quisquam possit. Plura alia urgeri possent; non quod nos omni ex parte velimus defendere methodum Cartesianam, quæ abutibus obnoxia esse potest, sed ut eluceat, quod etiamsi Hermesius suam dubitationem a Cartesio hauserit (nisi ea verius *indigena* hermesiani criticismi planta dicenda sit) eam certe extra omnes cancellos protruserit, ac maxime saltem periculosam effecerit. Ex hoc factum est ut Prof. Balzer vitium hujus methodi, in præceptore suo Hermesio aliqua ex parte dissimulare non potuerit. « Qui vult Hermesium considerare, debet principia ejus, non *formam* assumere... Forma apud Hermesium debet absolute ob plures rationes dici gravis et implexa (*schwerfällige*) id quod necessario consequi opus erat ex methodo euristico-analytica ita severe persecuta, quemadmodum in Hermesio contingit oblectante cum reliquiis Kantianæ hereditatis, » op. cit. fasc. 239. Quod attinet ad principia Hermesii posthac videbimus, aliasque ab ipso Balzerio confessiones ingenuas excipiemus.

[2] Hermesius ita rem proponit: « Estne pro homine determinatio aliqua super veritate quæ tuta sit; per quas vias enascitur illa: ac una ex illis potest necne aptari ad demonstrationem christianismi? » *Introd. Phil.* p. 85.

[3] Ibid. p. 86. Illud nobis imponitur ita ab Hermesio effertur *wird uns angethan*.

[4] « *Tenere pro vero* (*das Fürwahrhalten*) consistit in hoc quod nos *teneamus* (non tantum *cogitemus*) iudicium nostrum consonare cum veritate, ac proinde *realiter* existere *relationem* cogitatum inter *subjectum* et *prædicatum*. » Ibid.

[5] Hermesius vere exorditur inquisitionem a *cognitione*